

МршевићЗ., 2015, **Механизми деловања интерсекционалности, 127-146**
Српска академија наука и уметности и Институт друштвених наука
У: *Стање и перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона*
(*SITUATION AND PROSPECTS OF MULTICULTURALISM IN SERBIA AND COUNTRY*
REGION). Ур: др Горан Башић
ISBN 978-86-7025-710-8
ISBN 978-86-7093-169-5

МЕХАНИЗМИ ДЕЛОВАЊА ИНТЕРСЕКЦИОНАЛНОСТИ¹

Др Зорица Мршевић, научна саветница
Институт друштвених наука, Београд

Апстракт. Концепт "интерсекционалности" обухвата интерактивност укрштених, комбинованих друштвених, идентитетских статуса/припадности као што су националност, религија, раса, класа, али где се увек као неопходни елемент налази присутна компонента родне припадности. Концепт интерсекционалности омогућује уважавање родно заснованих аспеката, статуса и искустава у комбинацији са другим идентитетским елементима. Због постојања више савремених значења интерсекционалности, дефинисан је појам, мапирано је порекло, еволуција и врсте интерсекционалности, презентирана је правна заснованост у међународном јавном простору УНа и ЕУа, механизми дискриминативног деловања, као и примена тог концепта у процесима друштвених промена. На тај начин је оно, што је можда изгледало као двосмислена идеја, учињено и у нашем истраживачком дискурсу реално присутним концептом, конкретним и самим тим, применљивијим у пракси конципирања јавних политика.

Кључне речи: интерсекционалност, укрштени идентитети, увек присутна родна компонента, порекло, еволуција, врсте, дискриминишући механизми деловања, друштвене промене, јавне политике

Увод

Приликом дефинисања треба напоменути да се концепт интерсекционалности који обухвата укрштене, комбиноване друштвене, идентитетске статусе/припадности, због обавезног присуства родне компоненте унеколико разликује од концепта вишеструке (комбиноване, мултипликоване) дискриминација. Она наиме, постоји када је дискриминација заснована на било којој идентитетској комбинацији нпр. религијске припадности, инвалидитета, старости и/или сексуалне оријентације.² Такође, концепт интерсекционалности не означава увек и

---

¹ Овај текст је настао као део пројекта: Друштвене трансформације у процесу европских интеграција - мултидисциплинарни приступ, на коме је ауторка ангажована а који је финансиран од стране Министарства за науку и технолошки развој од 2011, бр. ИИИ 47010. Овај текст је презентиран на међународном научном скупу „Перспективе мултикултурализма у Србији и државама региона“ који је одржан 11 – 13. децембра 2016 у САНУ.

² Eilish Rooney, "Intersectionality: A Critical Resource for Transitional Society?" *International Congress, Relations of Difference – Dynamics of Conflict in Global Perspective*. Leibniz University of Hannover, Arts and Humanities Faculty, Hanover, 2009, 1-3 July.

једино ситуацију дискриминације, мада је то најчешће случај. Наиме, идентитетска вишеструкост комбинована са родном компонентом користи се и у антиподном смислу дискриминацији, да означи и супротан статус вшеструке друштвене доминантности и привилегованости, нпр. као што је ситуација у којој се налазе високо образовани, хетеросексуални мушкарци, припадници већинског народа, беле расе, пуног телесног и менталног капацитета. Ипак, корени интерсекционалног проучавања друштвене ситуације родних група комбинованих идентитета је управо било уочавање специфичности мултипликоване дискриминације којој су изложене неке друштвене групе жена. То је била једна од полазних тачака аналитичког и политичког покрета црнкиња, феминисткиња и друштвене науке уопште да деконструирају монолитност идентитетских категорија нпр. 'жене' и 'црнкиње' и да се развије анализа интерсекционалности различитих друштвених подела, најчешће – али не ексклузивно – фокусирајући се на род, расу и класу.

Због свог аналитичког потенцијала концепта интерсекционалности, истраживачки приступ теорије рода све више у многим земљама ЕУ и САД прихвата тај концепт и разумевање односа између више димензија и модалитета друштвених односа неравноправности, указујући да су жене најчешће традиционално присутна, структурном дискриминацијом угрожена групација. Тиме се теорија рода развија и напредује од изоловане анализе карактеристика родне припадности, ка схватању да су родни аспекти (увек) комбиновани са другим категоријалним припадностима, које такође могу да представљају основе дискриминације.³

Истакнута фигура циљана анализом овде је „искључена друга“, односно искључена жена, и управо њена позиција симболизује интерескцију/ укрштеност рода, етничке припадности / расе / културе или религије. Фигура „искључена жена“ се не ретко користи као главни аргумент да истакне разлику између „њих“ и „нас“: „Мањине искључују жене док смо ми, демократска већина, родно равноправни.“ Укључивање жена имигранткиња у друштво важна је тема и брига за мигранте и анти-расистичке покрете, а пут до тога води преко аналитичког спајања/укрштања рода и етничке припадности/ расе и на томе заснованим стратегијама јавних политика.

Мапирање порекла и еволуције концепта интерсекционалности

Када је други академски талас феминизма раних 1970тих почео да указује на искуство жена као на подразумевајуће универзално искуство свих жена, ускоро се појавило пратеће питање: о искуству *којих* жена се ту ради (“*Whicx women’s ехperiences?*”)? Порекло оквира интерсекционалности води од обојених (небелкиња, *вомен оф цолор*), истраживачица студија рода и научница женских студија, које су наглашавале да је већина теоретичарки студија рода тога времена била из средње класе, образованих, белих жена, и да се инклузивни увид у положај жена мора значајно обогатити уважавањем укрштања рода са другим важним друштвеним идентитетима, а најпре са расном припадношћу.

Кимберли Креншоу је прва употребила појам “интерсекционалност” у раду “Демаргинализинг тхе *Интерсецтион оф Раце анд Сех*” 1989.г. у коме је анализирао положај Афроамериканки на тржишту рада. Креншоу је тада указала да и правна пракса и теорија препознају дискриминацију на основу и расе и по полу, али не и ситуације у коме се ти основи дискриминације узајамно пресецају, односно када заједнички делују.⁴ Док је теорија рода западно од Атлантика фокусирана на “вишеструко укрштене разлике” још од 1990-тих, за Европу, то се може рећи тек петнаест до двадесет година касније. И чак и сада, још увек и

³ Joanne Conaghan, “Intersectionality and the Feminist Project in Law” Book Section, (Eds Cooper, Davina). *Law, Power and the Politics of Subjectivity: Intersectionality and Beyond*. Routledge Cavendish, London. 2008, str. 302-303.

⁴ Kimberle W. Crenshaw, “Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color”, in: *The public nature of private violence*, Routledge, New York, 1994/2005, pp. 101–103.

свуда није јасно да овај нови концепт није само тек неки нови, политички коректнији, "лепши" назив за вишеструку дискриминацију, јер подразумева обавезно присутну родну компоненту.⁵

Последњих година, фокус родних студија се пребацио са концепта рода као изоловане категорије анализе, ка начинима на који се род укршта са другим категоријама идентитета у сврху разумевања и борбе против неједнакости. Овај преокрет је у великој мери произашао из феминистичког одбијања 'есенцијалистичког' монолитног конструисања пола и рода и консеквентним напуштањем хомогене категорије 'жене' као основне јединице феминистичког ангажовања и критике. Као такав концепт интерсекционалности, могао је боље да обезбеди ефективније начине бављења комплексним и различитим манифестацијама неједнакости које жене доживљавају. Концептуални и аналитички оквир генерисан 'интерсекционалним', укрштајућим приступима се показао као адекватан овоме изазову, упркос почетним потешкоћама примене у контексту теорије рода и родних стратегија.

Дефинисање значења концепта интерсекционалности

Анализа присуства и појавних облика интерсекционалности је неопходан заокрет ка признавању разноликости кроз концепт уважавања постојања вишеструке неједнакости и мултипликованих линија потенцијалних сукоба. Тај концепт наиме, садржи позив да се родни односи и различите родне форме узимају у обзир као основе мултипликоване неравноправности. Све неравноправности могу бити динамично и променљиво лоциране у различитим одвојеним структурама, који могу да буду (ре)продуковане на различите начине. У додатку, сви ти појавни облици неравноправности нису независни, већ дубински повезани и испреплетани, па и међузависни.⁶

Интерсекционална анализа друштвених подела данас заוקупира централна места и у социолошким, политиколошким, правним и другим анализама стратификације (раслојавања), као и у другим истраживанима друштва из области теорије рода и дискурса креирања политика међународних људских права. Дошло је до постепеног признања неадекватности одвојених анализирања разних друштвених подела, посебно по основу расе и рода, као одвојених, интерно хомогених, друштвених категорија које резултују маргинализацијом посебно искустава маргинализације и дискриминације небелкиња (women of color)⁷.

Интерсекционалност као узајамно конститутивни односи између друштвених идентитета, је централни принцип промишљања у области теорије рода који је трансформисао концептуализацију категорије рода у истраживању. Перспектива интерсекционалности открива да на друштвене идентитете појединца/ке примарно суштински утичу нечија уверења о роду и искуства рода. Род се нарочито мора разумети у контексту односа моћи уграђених у друштвеним идентитетима. А под идентитетом, мисли се на друштвене категорије за које особа тврди да им припада, као и на лично значење повезано са овим категоријама. Идентитет се у психолошком смислу односи на свест о себи, сопствену слику себе, само-одређивање, и самопоздање. Идентитет је наглашен као квалитет који омогућава изражавање аутентично схватање себе неке особе.⁸ Идентитети су дакле, индивидуални и колективни наративи који

⁵ Ina Krener, "Intersectionality and Feminist Theory: Reflections on the Current Debate in Europe", *APSA Annual Meeting in Toronto*, Humboldt-Universität zu Berlin, Berlin, 2009.

⁶ Ahir Gopaldas, "Intersectionality 101", *Journal of Public Policy & Marketing*, 32, Fordham University, New York City, United States. 2009. str. 90–94.

⁷ Nira Yuval-Davis, "Intersectionality and Feminist Politics", *European Journal of Women's Studies*, 13 (3), SAGE Publications (UK and US), London, 2006, pp.199-203,

⁸ Adrienne R. Carter-Sowell and Carla A. Zimmerman, "Hidden in Plain Sight: Locating, Validating, and Advocating the Stigma Experiences of Women of Color", *Feminist Forum Commentary, Sex Roles, Springer Science, Business and Media*, Volume 73, Issue 9, New York, 2015, pp. 402.

одговарају на питања 'ко сам ја/ко смо ми' и нужно садрже и све елементе конкретно присутне и функционишуће интерсекционалности, јер се прича о томе ко сам ја/ми никако не своди само на одвојене категорије боје коже, пола или националне припадности. Зато је и дошло до противљења идеји 'троструке опресије' као механичког збира спољних утицаја, али без уважавања међуодноса идентитетских садржаја, која је осамдесетих година двадесетог века преовладала међу британским теоретичаркама рода. Оне су наима, схватале да црнкиње трпе угњетавање као припаднице црне расе, као жене и као припаднице радничке класе, али не и повезаност, идентитетску, унутрашњу интеракцију та три основа њиховог друштвеног положаја.

Теорија идентитета је релативно нова и у јуриспруденцији. У делу теоријског наслеђа покрета грађанских права – а делом и као реакција на његово смањивање – ране критике су биле фокусиране на аспекте личног идентитета, као што су раса, род, сексуална оријентација, и класа. Први радови о анти-субординацији само су једноставно покушала добити признање за категорије идентитета као важне предмете испитивања. А "други талас" радова о идентитету, покренуо је питања есенцијализма. Водило се рачуна да у писању о "женама" или "црнцима/црнкињама" или "лезбејкама", редукује број истовремено присутних групних идентитетских основа да би се очувала монолитна есенција/суштина њиховог непривилегованог друштвеног положаја и тиме се наводно, олакшало разумевање њиховог друштвеног положаја.

Есенцијалистичка монолитност је морала да уступке пред истовременим присуством укрштених идентитетских статуса. Један од најсвеобухватнијих покушаја укључивања додатних вертикала друштвених подела је ауторке Хелме Луц.⁹ Њена листа укључује следећих, чак 14 'линија различитости': род, сексуалност, раса/боја коже, етницитет, нација/држава, класа, култура, способност, припадност старосној групи, друштвена и просторна покретљивост, богатство, припадност северу/југу, религија, ниво друштвеног развоја. Но, она сама каже да ову листу никако не сматра комплетном, те да се и друге димензије могу додати или се редефинисати. Да ли треба да нас забрине то што је листа неограничена? Јудитх Бутлер се руга да се 'итд' често појављује на листама друштвених подела које помињу теоретичарке рода и у томе види њихово збуњено признање сопствене исцрпљености услед неограничености самог процеса придавања значења.

Врсте интерсекционалности

Ексклузивна интерсекционалност се тиче нерешивости напетости између различитости и равноправности и ту се предлаже радикално, једнодимензионално решење - било да се смањи или у потпуности укину посебни облици различитости или да се напусти захтев за равноправношћу. Све те мане „политике“ различитости - директно или индиректно, скоро увек помињу и повезују са муслиманским националним мањинама у европским земљама уз аргументе који из тога произилазе.

Инклузивна интерсекционалност перципира и равноправност и различитост као позитивне вредности и не схвата их као непомирљиве/супротстављене/искључиве.¹⁰

Иницијаторка концепта интерсекционалности, Кимберли Креншоу је 1991 предложила два његова различита значења. За разлику од истраживачица које су биле фокусиране на инциденте 'свакодневног расизма', Креншоу прави разлику између структуралне и политичке

⁹ Helma Lutz, *Intersectional analysis: a way out of multiple dilemmas*, paper to the international Sociological Association Congress, Brisbane, 2002, July.

¹⁰ Monika Mokre and Birte Siim, *Democratic Theory and the Practice of Intersectionality: Gender and Diversity in the European Public Sphere*, Department of Culture and Global Studies, Aalborg University, Aalborg, Denmark, 2011. pp. 2.

интерсекционалности. Структурална интерсекционалност се односи на: ... начине на које позиција жена небелкиња (women of color) и укрштање расе и рода, чине њихова стварна искуства насиља у породици (партнерским везама), силовања и примене правних средстава квалитативно различитим у односу на искуства белкиња. Указује на појаву маргинализације питања насиља над небелкињама. Први тип интерсекционалности је дакле по њој, је *структурална* интерсекционалност. Овај термин се односи на укрштање две вертикале доминације као што је раса и род које конституишу друштвену категорију са посебним искуством друштвеног живота. Ово прво разумевање је дескриптивно, могло би се рећи скоро топографско, нарочито када Креншоу користи метафору “раскрсница у саобраћају” где се укрштају различити путеви и за циљ има наглашавање јединственог искуства које карактерише субјективност и друштвено позиционирање особа смештених на том месту укрштања (интерсекцији) вишеструких праваца и односа моћи.

Друго значење интерсекционалности је *политичко*. За Креншоу то се односи на чињеницу да ће се политички интереси интерсекционалних (укрштајућих) група, као што су црнкиње, највероватније разликовати од политичких интереса не-укрштајућих (не-интерсекционалних) група као што су црнци или белкиње. Двојно (дуално) значење интерсекционалности, структурално (или дескриптивно) и политичко, опстало је код накнадних истраживања која су развијали сам концепт. Заиста, у каснијим истраживањима примењени су бројни аналитички напори како би боље мапирала интерсекционалност, то јест, описало како се разне друштвене категорије укрштају (интерсецт) и како би израдиле/и (релевантну методологију за проучавање овог комплексног феномена.

Дескриптивна и аналитичка интерсекционалност су два начина инструментализације овог концепта. Сваки мањински статус садржи сложену акумулацију непривилегованости (као, нпр, да су жене Ромкиње у односу на мушкарце Роме двоструко непривилеговане, као жене и као припаднице дискриминисане мањине), оквир интерсекционалности наглашава квалитативне разлике између различитих, интерсекционалношћу укрштених позиција. Кретање од описа као пуке дескрипције разлика/сличности, ка анализи и објашњењу процеса и међуодноса, представља изазов за већину истраживачких захвата у области дискриминације, угњетавања, дефицита људских права. Релативна брзина којом су идеје интерсекционалности добиле на популарности леже највероватније у политичкој и моралној потреба теорије рода да буде дескриптивно и аналитички инклузивна, али и диверсификована да би могла да одржи своје сопствене основне, полазне премисе. Инклузивни приступи који разматрају вишеструке димензије идентитета омогућују већу инклузивност и коришћење интерсекционалних приступа, промовише развој снажније заснованих и практично применљивијих теорија. Ипак, тешко је увек размотрити све димензије идентитета и сву различитост унутар укрштених димензија идентитета.¹¹

Теорија интерсекционалности, самим својим описом мултидимензионалне природе идентитета, чини да истраживање путем квалитативних метода изгледа и природно и неопходно. Перспектива интерсекционалности захтева да се категорије идентитета проучавају у односу једне на другу – чињенице интерсекционалности на индивидуалном, интерперсоналном, и структурном нивоу нас принуђавају да то чинимо. Интерсекционални приступ такође може олакшати разумевање флуидности у, између и унутар категорија идентитета, како оних променљивих, тако и непроменљивих. Интерсекционалност садржи захтев да се узму у обзир све

---

¹¹ Jessica D. Remedios, Samantha H. Snyder, “Where Do We Go From Here? Toward an Inclusive and Intersectional Literature of Multiple Stigmatization”, *Feminist Forum Review Article, Sex Roles, A Journal of Research, Springer Science+Business Media, Volume 73, Issue 9, New York, 2015, pp 408-413.*

неједнкости, јер ако се води рачуна само о једној неједнакости, нпр. родној или етничкој припадности, тако једнострано засноване јавне политике могу поново успоставити и чак, ојачати неједнакости унутар групе.¹² С друге стране, с обзиром да су жене и мањинске групе значајно подзаступљене у политици, свака политика која увећава њихово присуство може повећати шансу да буду представљене све различитије, хетерогеније групе жена или мањина. Интересантно је истаћи да дуални идентитет мањинских жена некада им могу дати стратешке могућности, чак предности, као нпр. када мањинске жене могу бити у стању да истакну свој родни или мањински статус у различитим институционалним контекстима, како би повећале своје шансе да буду (стипендирано) школоване, (приоритетно) запослене, (као кориснице разних квота) изабране, номиноване на политичке позиције.¹³

Присуство у простору међународног јавног права УНа и ЕУа

Уочавање концепта интерсекционалности у међународноправном дискурсу почело је деведесетих година двадесетог века. Наиме, иако не термилошки, елементи интерсекционалности се могу идентификовати још у Пекиншкој платформи акције УН-а из 1995. године која је укључивала основне елементе интерсекционалног приступа, нпр. у позиву владама да: ...интезивирају напоре како би осигурале једнако уживање свих људских права и основних слобода свим женама и девојчицама које се суочавају са вишеструким препрекама за своје оснаживање и напредовање услед фактора као што су њихова раса, припадност старосној групи (age), језик, етничка припадност, култура, религија или инвалидитет или што су припаднице староседелачких народа, као и да се међусобно повезују како би превазишли двоструке, троструке, вишеструке слојеве угњетавања.

Аналичка интерсекционалност је уведена у дискурс људских права као део уродњавања свих политика (*гендер маинстреаминг*) како би се разматрала 'у потпуности различита искуства жена', и у циљу да се 'унапреди оснаживање жена'. Шарлот Банч (Цхарлотте Бунцх), иницијаторка глобалног (успешно!) покрета за признавање женских права као људских права, наводи шеснаест вектора разлика (од рода и класе до припадности староседелачком становништву и животу у руралним срединама), закључујући да ако се 'људска права оставе незаштићенима – ако смо спремни да жртвујемо права неке групе, људска права свих ће бити угрожена.¹⁴

Као концептуализације међуодноса рода, класе, расне и етничке припадности и других друштвених подела, термин интерсекционалности постао изузетно популаран на 58-ој седници Комисије људских права УН-а априла 2002, резолуција о људским правима жена у првом параграфу наводи да је: .... препознат значај истраживања укрштања вишеструких облика доскриминације, укључујући њихове узроке из родне перспективе.

Међународна Конвенција о заштити права свих радника/ца миграната/киња и чланова/ица њихових породица¹⁵ ступила је на снагу 1. јула 2003. године. Тај догађај је прослављен као велика прекретница у напорима да се обезбеди заштита људских права радника/ца

---

¹² Leslie McCall "The Complexity of Intersectionality", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 30, No 3, University of Chicago, Chicago, 2015. pp.1777.

¹³ Johanna E. Bond, "International Intersectionality: A Theoretical and Pragmatic Exploration of Women's International Human Rights Violations", *Washington & Lee Public Legal Studies Research Paper Series*, Washington & Lee University Law School, Lexington, 2012, pp. 25.

¹⁴ Charlotte Bunch, *Passionate Politics: Essays, 1968–1986: Feminist Theory in Action*, St. Martin's Press, New York, 1987, pp. 281.

¹⁵ International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, UN General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990.

миграната/киња широм света – укључујући велики број жена које мигрирају због потраге за послом, чији је специфичан положај узет у обзир.

Термин 'вишеструка дискриминација' се почео редовно појављивати у документима ЕУ политике након усвајања антидискриминативних Директива 2001. године које су прошириле број основа забране дискриминације са два (пол и националност) на 7 (раса, етничко порекло, припадност старосној групи, сексуална оријентација и религија или веровање. Директиве из 2000. године саме по себи не садрже одредбе које дефинишу или забрањују вишеструку дискриминацију, али њихове преамбуле укључују изјаве које потврђују да су посебно жене често жртве вишеструке дискриминације. Одлука Савета из 2000 (Тхе 2000 Цоунцил Децисион) која је успоставила Акциони програм Уније за борбу против дискриминације наводи да једнакост жена и мушкараца захтева акцију везану за вишеструку дискриминацију, и да нове праксе и политике борбе против дискриминације треба да укључе вишеструку дискриминацију. Европска комисија је 2008. године најавила коришћење 'нових механизма управљања како би се одговорило на вишеструку дискриминацију', *интер алиа* 'кроз... обезбеђење новчаних средстава мањим мрежама НВО-а које представљају интерсекционалне групе'. У одлуци којом је успостављена 'Европска година једнаких могућности за све (2007)' – ка праведном друштву ('Еуропеан Year оф Егуал Оппортунитиес фор Алл (2007) – товардс а јуст социету'), у делу 14 Преамбуле наводи се да ће Европска година 'такође настојати да одговори на питања вишеструке дискриминације, односно на дискриминацију по два или више основа наведених у члану 13. ЕЦ (Европске Комисије)'.¹⁶

Термин 'вишеструка дискриминација' није још увек коришћен у свим обавезујућим документима ЕУ. Ипак, 2. априла 2009. године Европски парламент је додао одредбе о вишеструкој дискриминацији на скорашњи предлог Комисије за директиве Савета о примени принципа једнаког третмана особа без обзира на њихову религију и веровања, инвалидитет, припадност старосној групи или сексуалној оријентацији, и у другим областима изван области запошљавања и професије. Европски парламент је предложио да се у текст директиве дода одредба која објашњава да оквир директиве за борбу против дискриминације укључује у своме обиму и вишеструку дискриминацију. Вишеструка дискриминација дефинисана и јавља се када је дискриминација заснована на следећи начин: у било каквој комбинацији по основу религије или веровања, инвалидности, припадности старосној групи, или сексуалној оријентацији, или, на једном или више основа наведених у параграфу бр. 1, и такође по основу једног или више основа пола (онда када је предмет жалбе у оквиру материјалног оквира Директиве 2004/113/ЕЦ као и ове Директиве), расног или етничког порекла (онда када је предмет жалбе у оквиру материјалног оквира Директиве 2000/43/ЕЦ као и ове Директиве), или националне припадности (онда када је предмет жалбе у оквиру члана 12 ЕЦ Уговора).

Механизми дискриминативног деловања интерсекционалности

---

¹⁶ Lynn Roseberry, "Getting Beyond Intersectionality: Toward a Post-Structuralist Approach to Multiple Discrimination", *SSRN Electronic Journal* 09/2010.

Пилот истраживање које је спровео Институт друштвених наука током 2012. године,¹⁷ указује на постојање и понављање дискриминативних образаца унутар три највеће националне мањине у Србији, Мађара, Бошњака и Рома, доказујући тако стално постојећу структуралну, систематску дискриминацију свих такозваних "мањина у мањинама". Највише су присутни модели дискриминативног понашања национално мањинских заједница према женама, особама са инвалидитетом, верским мањинама и припадницима ЛГБТ популације.¹⁸

Наиме, многи припадници националних мањина, који су и сами дискриминисани, у ствари свесно или несвесно понављају исте дискриминативне обрасце према онима који су социјално / политички слабији у оквиру сопствене мањинске популације, жена на првом месту. Мањине унутар мањина су изложене вишеструкој дискриминацији, на основу интерсекционалности, како оној која долази из спољњег света, тако и оној која се дешава унутар сопственог народа. Умножавањем тог модела интерсекционалне дискриминације општи ниво дискриминације у Србији расте, доприносећи све већој неспорности, "прихватљивости" дискриминације, додајући притом нове баријере процесима друштвене инклузије. Интерсекционалност је због тога озбиљан изазов јер присиљава на прихватање схватања по коме националне мањине не само што нису нису есенцијалистички схваћени хомогени/монолитни ентитети, већ и да и сами могу да имају улогу дискриминатора, тј да дискриминација не долази само од споља већ и да се дешава унутар национално мањинског корпуса. Указује се на постојање структуралне, систематске дискриминације "мањина унутар мањина", жена, ЛГБТИQ и особа са инвалидетом по функционално присутним механизмима деловања интерсекционалности од који су најчешћи механизми: узвраћање, сендвич, ширење и нормализација.

Први механизам деловања интерсекционалности је механизам узвраћања. Припадници националних мањина који су и сами дискриминисани, понављају свесно или несвесно исте дискриминативне обрасце над онима који су социјално / политички слабији у оквиру своје популације/заједнице, према женама на првом месту. Други механизам деловања интерсекционалности је механизам тзв. "сендвич" дискриминације. Мањине унутар мањина су изложене дискриминацији са две стране: како оној која долази из спољњег света, тако и оној која се дешава унутар сопственог народа/заједнице, унутар сопствене групе, што

---

¹⁷ Ради се о нереализованом пројекту "Положај жена и ЛГБТ популације у оквиру националних мањина". Истраживање је замишљено да се проверде у најбројнијим националним мањинама (Роми, Бошњаци и Мађари) у три земље Западног Балкана (Србија, Босна и Херцеговина и БЈР Македонија). Предвиђено је било да ће добијени налази бити презентирани у форми мера предложених јавних политика. Од њих се очекивало да допринесу изградњи социјалне инклузије у целом региону, без "заборављених џепова" постојања толерисане дискриминације унутар националних мањина, прикривених игнорисањем и ћутањем како већинске, тако и мањинских заједница. Пилот истраживање, обављено у мају 2012. обухватило је комуникацију са 37 припадница и припадника интелектуалне и политичке елите наведених националних мањина са циљем конструисања и верификовања почетних истраживачких хипотеза. Утврђено је несумњиво постојање вишеструке, укрштене дискриминације жена и ЛГБТ популације унутар поменутих мањинских заједница, самоодбрамбена мотивација за негирање постојања проблема и тенденција наставка таквих дискриминативних пракси под изговором национално специфичне културе, локалних обичаја и традиционалних моралних норми. Пројекат није реализован јер није добио очекивану финансијску подршку.

¹⁸ Након пилот истраживања које је потврдило постојање дискриминативног амбијента у мањинским заједницама према тзв. "мањинама унутар мањина", одлучено је да се истраживање ипак ограничи и фокусира на постојање и образце функционисања дискриминације само према женама и ЛГБТ популацији, а да се дискриминација особа са инвалидитетом и припадника малих религијских заједница остави за следећу истраживачку фазу.

сужава избор тражења и налажења савезника. Трећи уочени механизам је функционални механизам ширења укрштене дискриминације изван оквира конкетне мањинске заједнице. Умножавање модела интерсекционалне дискриминације на име, подиже општи ниво дискриминације у Србији који расте доприносећи и додајући нове баријере процесима друштвене инклузије. Четврти механизам је нормализација који садржи процес у коме дискриминација, редовним присуством у свакодневном животу многих постаје неупитним делом функционисања друштвене структуре, па се и само постојање дискриминације од многих перципира као “природна, “нормална”, “традиционална” и самим тим “прихватљива” појава. Резултат пораста прихватљивости дискриминације са своје стране интензивира општу невидљивост “нормализоване” дискриминације и нереаговање на њу.

Примена у процесима друштвених промена

У Србији као и земљама региона, интерсекционалност је за сада доста ретко заступљен аналитички концепт, како у теоретском, тако и практичном смислу креирања и примене друштвених политика. Недостатак доследности у различитим законским прописима такође је честа мета критике са позиција концепта интерсекционалности, јер се различитим врстама неравноправности намењују различити нивои и интензитети заштите као и различити путеви заступљености на местима доношења одлука и креирања јавних политика, чиме се могуће, креирају и различитости вредновања (не)равноправности.¹⁹

Интерсекционалност, међусобно конститутивни односи међу друштвених идентитета, је централни принцип промишљања у области теорије рода, који је трансформисао начин на који је род концептуализован у истраживању. Потребан је фокус на перспективу интерсекционалности у емпиријском истраживању рода са циљем да се понуде избори “најбољих пракси” који нуде моделе када и како интерсекционалност може теорији пружити информације и бити инкорпорирана у могућим интервенцијама у правно политичким и психолошким питањима, на индивидуалним, међуперсоналним, и нивоима друштвених структура. Укратко, потребан је преглед развоја перспективе интерсекционалности, и на основу тога како је примена интерсекционалности преусмерена са преокупацијом интерсекционалности као методолошког изазова ка интерсекционалности као механизма друштвених промена. Тако интерсекционалност постаје питање од све већег значаја за истраживања која су окренута ка промоцији позитивне друштвене промене.²⁰

Када се анализирају неравноправности, њихове комбинације и аспекти заједничког деловања, посебно узимање у обзир чињенице да различити облици неравноправности нису независни један од другог,²¹ нужно се поставља питање јавних политика за борбу против њих. Оне су очигледно подложне утицају веома различитих политичких гледишта и опредељења, јер ће сукоби око моћи између различитих облика неравноправност увек постојати, пошто је и то део вишеструке друштвене неравноправности. На различите неравноправности одговара се друштвеним политикама различитих циљева, нпр. укидање разлике између класа уважава се као легитиман политички циљ, док циљ равноправност са аспекта сексуалне оријентације/родног идентитета или расе/етничке припадности сигурно није њихова елиминација путем хетеросексуализације и асимилације свих различитих, тако да и циљеви интеграције и/или мултикултурализам остају предмет дебата.

¹⁹ Mieke Verloo, “Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union”, *European Journal of Women's Studies*, vol 13. no. 3. SAGE Publications, London. 2006, pp.216

²⁰ Stephanie A. Shields, “Gender: An Intersectionality Perspective”, *Sex Roles* 59, *Published online: Springer Science + Business Media*, The Pennsylvania State University, Carlisle, 2008, 307-309.

²¹ Nina Lykke, *Feminist studies, A guide to intersectional Theory, Methodology and writing*, Routledge, New York, 2010, 59-61.

Борбе против структуралних неједнакости у оквиру свих јавних мера и политика могу да буду концептуализоване на два начина: једна је да се отпочне од оне области где већ постоје прописи и искуство са уродњавањем (гендер маинстреаминг-ом). Предност овог приступа лежи у постојању успостављене инфраструктуре, рутине, метода и алатки. Друга опција је да се развију облици свеобухватног увођења различитих перспектива у све јавне политике (увођења перспективе неравноправност), као што су нпр. увођење расне/етничке или перспективе сексуалног опредељења. Обе опције су подједнако вредне и подједнако потребне, стога би практичан и стратешки приступ био да се истовремено крене са обе. Теоретски гледано, истовремена акција би могла да изазове преклапање и дуплирање напора, али такође, у пракси би могла да доведе до успеха на свим фронтима. Сигурно је једино да је неопходно да се развију сложени методи и алатке који узимају у обзир концепте и интерсекционалности и вишеструке неравноправности, али такође и да омогуће простор за развитак оба, као и да се пре свега, изнова размотри начин на који су грађани заступљени и могу да учествују у животу једне државе.²²

За аргументовање нужности укључивања концепта интерсекционалног укрштања више основа дискриминације и сложености на тим основама настале дискриминације и друштвених неправди, узима се у обзир Касторијадисова дијалектика, као апологија личности која непрекидно настаје (у перманентном настајању света) која непрекидно себе "мисли и измишља у слободи". Када га институције - које су такође дело његове имагинације - заробе, човек их надилази и то само на један начин - ширењем простора слободе –имагинације и креације у чему је и смисао "радикалне имагинације". Та имагинација се налази у корену свега људског - друштва, институција, норми политичког и јавног понашања, моралних норми, естетичких норми и свега оног што нам данас кажу науке, све је потекло из човекове имагинације, храњеном потребом за бољим и праведнијим друштвом.²³

Код свих друштвених интервенција треба имати свест да када политика интеграција не успе, упркос све позитивне имагинације, она двоструко више погађа жене припаднице појединих етничких група, зато што оне потичу из друштва у којима су оне већ изложене репресији/потчињене у својим заједницама, јер норме/правила које владају и уређују те заједнице то подразумевају. То значи да ове жене (припаднице етничких мањина) упадају у замку двоструке потчињености, са аспекта националне и родне припадности.²⁴ Нпр, неуспех жена да добију родне квоте на националном нивоу могу резултирати отпором према политичкој заступљености жена уопште, барем од стране појединих политичких партија, што ће додатно смањити шансе мањинских жена да имају корист од мањинских квота.²⁵

Без помоћи квота, заступљеност жена припадница мањинских група је катастрофално лоша. Њихове шансе да буду изабране, у поређењу са мушкарцима припадницима већинских група, су 1 наспрам 14, у односу на мушкарце припаднике мањинских група 1 наспрам 2, и у поређењу са женама припадницама већинских група 1 наспрам 3. Али када се мањинске квоте користе без родних квота, заступљеност жена је ниска. Како би се осигурало да добици једне маргинализоване групе не иду на уштрб других, и да се на најбољи начин промовишу интереси оних који се налазе на месту укрштања непривилегованих, креатори политика морају озбиљно размотрити захтеве базиране на концепту интерсекционалности по коме су снаге сексизма, расизма, мизогиније и других облика предрасуда нераскидиво повезане.

---

²² Melanie Huges, "Intersectionality, Quotas, and Minority Women's Political Representation Worldwide", *American Political Science Review*, University of Pittsburgh, Pittsburgh, 2011, pp 7-10.

²³ Cornelius Castoriadis, *Post-scriptum sur l'insignifiance*, Paris 1998, str. 77-78. према Mirko Đorđević, "Izazov političkog personalizma", *Republika*, Republika, Beograd, 2007, 412/413.

²⁴ Eilish Rooney, "Intersectionality - A Resource for Societies in Transition?" *Transitional Justice Institute Research Paper* no. 10-16. Ulster University, Londonderry United Kingdom, 2009, pp. 17.

²⁵ Huges, op. cit. str. 14-15.

Како све потиче из могућности политичке репрезентације и партиципације, мањинске жене ће вероватније имати веће користи када су усвојене родне политике на националном нивоу заједно са мањинским квотама, у систему, који се назива "тандемским квотама". Уколико постоје тандемске квоте (*тандем квотас*), тј. придодавање мањинских жена националном законодавном телу, то доприноси задовољењу и родних и мањинских квота, а њихов избор ће оставити мање мушкараца припадника већинских група без места у тим телима.²⁶ За разлику од тога, од система "мешовитих квота" ("*михед квота*" *системс*), комбинација родних квота важећих унутар политичких партија и квота националних мањина за парламентарне изборе, мањинске жене неће имати много користи, јер се код мешовитих квота губи стратешка предност додељена мањинским женама по основу њиховог дуалног идентитета у систему тандемских квота.

Родне квоте за парламентарне изборе као самостална политика, могу користити само женама доминантних група, као што националне квоте дају приоритет онима који већ имају предност, мушкарцима припадницима мањинских група, пре него женама припадницама мањинских група. Закони којима су "жене" циљна група, не могу ефикасно помоћи мањинским женама, јер искуство показује да родне квоте највише користе високо образованим женама из средњих до виших класе из доминантних расних, етничких или религиозних група.

Тандемске квоте (мањинске квоте заједно са родним квотама на националном нивоу) ће повећати политичку заступљеност мањинских жена у већој мери него или само родне квоте на националном нивоу или само мањинске квоте. Комбинација мањинских квота на националном нивоу и родних квота на нивоу политичких партија, мешовите квоте, могу повећати заступљеност мушкараца припадника мањинских група и жена припадница већинских група, без икаквих погодности за мањинске жене.

Генерално посматрајући, изгледа да су тандемске квоте ефективније у повећању избора жена припадница мањинских група, јер је вероватније да ће оне олакшати интеракцију родних и мањинских политика. Али, чак и тандемске квоте вероватно неће корисити мањинским женама у најмање два случаја: прво, ако родна квота на националном нивоу се односи само на мали проценат места у парламенту или јој недостају механизми за принудну примену. Евентуално додатна стратегија би била да се користе уметнуте квоте (*нестед квотас*) – а које би тражиле да жене обавезно буду укључене међу представницима националних мањина, или да мањине буду укључене међу женама.

Закључак

Покушаји доминантних група да укључе мањине у политички систем, често су служили само интересима мушкараца припадника мањинских група. Али упркос тога, у многим земљама су данас мањинске жене боље позициониране него у прошлости, захваљујући политикама чија су циљна група биле мањинске заједнице. То је било помогнуто обезбеђењем различитих ресурса и тренинга жена и активностима међународних организација од значаја за укључење жена у политике на националном нивоу. Како је и међународни покрет жена постао инклузивнији, помаци у општој политичкој заступљености жена могу се проширити и на мањинске жене.

Интерсекционални приступ одражава веровање које у потпуности делимо а то је да наука заиста може истински корисити друштву. Циљ активистички оријентисане науке можда није непосредно креирање политика, већ преходно информисање њихових непосредних креатора. Истраживања урађена из перспективе интерсекционалности заиста потичу из тачке која укључује агенду за позитивне друштвене промене, али та иста агенда захтева и податке који ће то подржати. На неизговорено питање, шта

---

²⁶ Huges, op.cit. str. 16.

губимо ако не узмемо у обзир интерсекционалност, најкраћи одговор је “добитак” друштвено девалвираних идентитета ускраћених за њихову разноврсност и њихово укрштање, уз редуковано уважавање само оних који су већински, популарни, неупитни, непроблематични (нпр. припадност белој раси, већинском народу, хетеросексуалној оријентацији) и подразумевано, есенцијално монолитни.

Када јавна сфера не успева да обезбеди везу између грађана и политичких институција, онда се суочава са проблемом легитимитета и недостатком одговорности. Овај проблем се погоршава постојањем мноштва разлика између појма етничке припадности и појма рода/родне равноправности које су опет последица националних и политичких разлика, различитих дискурзивних контекста.²⁷ Основни задатак демократске политике стварање услова за трансформацију постојећих антагонизама - на пример из Европе, између екстремног крила деснице и муслиманског становништва, у одређене форме конфликта који могу да се контролишу и држе унутар политичке арене уместо да се дозволи да ови конфликти експлодирају у насиље и отворен сукоб.²⁸

---

²⁷ Stacey L. Williams, Emma G. Fredrick, "One Size May Not Fit All: The Need for a More Inclusive and Intersectional Psychological Science on Stigma", *Feminist Forum Commentary, Sex Roles, A Journal of Research*, Springer Academic Edition, Volume 73, Issue 9, New York, 2009, pp 388.

²⁸ Jessica D. Remedios and Samantha H. Snyder, "How Women of Color Detect and Respond to Multiple Forms of Prejudice", *Feminist Forum Review Article, Springer Science+Business Media*, Volume 73, Issue 9, New York, 2015, pp 381.

Intersectionality: Mechanisms of Functioning

Abstract. The concept of "intersectionality" includes interactive intersected, combined social identities, status / affiliation, such as nationality, religion, race, class, but where gender component is always present as a necessary, included element. The concept of intersectionality allows consideration of gender-based aspects, status and experience in combination with other elements of identity. Due to the existence of more modern meaning of intersectionality, it is defined, its origin and evolution are mapped, as well as its evolution and types of intersectionality. There is prdiscriminative mechanisms of functioning, and possible applicability of this concept in processes of social change. In this way, the concept which may have seemed like an ambiguous idea, is eventually made applicable in our research discourse, as its real component, more realistic and therefore more adjusted to creation of public policies in practice.

Keywords: intersectionality, intersecting identities ever-present component of gender, origin, evolution, species, discriminative mechanisms of functioning, social change, public policy

ЛИТЕРАТУРА за текст: Механизми деловања интерсекционалности

Bond 2012 - Johanna E. Bond, "International Intersectionality: A Theoretical and Pragmatic Exploration of Women's International Human Rights Violations", *Washington & Lee Public Legal Studies Research Paper Series* No. 2012-25, Washington & Lee University Law School, Lexington. <http://ssrn.com/abstract=2109878> pristupljeno 17. aprila 2016. godine.

Bunch 1987 - Charlotte Bunch, *Passionate Politics: Essays, 1968–1986: Feminist Theory in Action*, St. Martin's Press, New York. pp. 352

Carter-Sowell and Zimmerman 2015 - Adrienne R. Carter-Sowell, Carla A. Zimmerman, "Hidden in Plain Sight: Locating, Validating, and Advocating the Stigma Experiences of Women of Color", *Feminist Forum Commentary, Sex Roles, Springer Science, Business and Media*, Volume 73, Issue 9, New York, pp 399-407. <http://www.docin.com.cn/p-1368170849.html> pristupljeno 16. maja 2016. godine

Castoriadis, 1998 - Cornelius Castoriadis, *Post-scriptum sur l'insignifiance*, Paris 1998.

Conaghan 2008 - Joanne Conaghan, "Intersectionality and the Feminist Project in Law" in: *Law, Power and the Politics of Subjectivity: Intersectionality and Beyond*. Routledge Cavendish, London.

Crenshaw 1994/2005 – Kimberle W. Crenshaw, "Mapping the margins: Intersectionality, identity politics, and violence against women of color", in: *The public nature of private violence*, Routledge, New York, pp. 93–118.

Đorđević 2007 - Mirko Đorđević, "Izazov političkog personalizma", *Republika*, 412/413, septembar 2007. Republika, Beograd. <http://www.republika.co.rs/412-413/29.html>

Gopaldas 2013 - Ahir Gopaldas, "Intersectionality 101", *Journal of Public Policy & Marketing*, 32, Fordham University, New York City, United States. http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2287303, pristupljeno 19. maja 2016

Huges 2001 - Melanie M Huges, "Intersectionality, Quotas, and Minority Women's Political Representation Worldwide", *American Political Science Review August 2011*, University of Pittsburgh, Pittsburgh, pp 1-17. <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.475.8392&rep=rep1&type=pdf> pristupljeno 17. aprila 2016. godine.

International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families, UN General Assembly resolution 45/158 of 18 December 1990. <http://www.ohchr.org/EN/ProfessionalInterest/Pages/CMW.aspx> pristupljeno 19. maja 2016. godine

Kerner 2009 – Ina Kerner, *Intersectionality and Feminist Theory: Reflections on the Current Debate in Europe*, Humboldt-Universität zu Berlin, Berlin. <http://www.docfoc.com/ina-kerner-intersectionality-and-feminist-theory-gXWdf>, pristupljeno 19. maja 2016. godine.

Lykke 2010 - Nina Lykke, *Feminist studies, A guide to intersectional Theory, Methodology and writing*, Routledge, New York, 2010, pp 227.

Lutz 2002- Helma Lutz, *Intersectional analysis: a way out of multiple dilemmas*, paper to the international Sociological Association Congress, Brisbane, July.

https://books.google.rs/books?id=JFC_y2kMnLsC&pg=PT238&lpg=PT238&dq=helma+lutz+2002&source=bl&

McCall 2005 - Leslie McCall "The Complexity of Intersectionality", *Signs: Journal of Women in Culture and Society*, vol. 30. No 3, pp 1771-1800, University of Chicago, Chicago.

http://socialdifference.columbia.edu/files/socialdiff/projects/Article_%20The%20Complexity%20of%20Intersectionality%20by%20Leslie%20McCall.pdf pristupljeno 19. maja 2016.

godine.

Mokre and Siim 2011 - Monika Mokre and Birte Siim, *Democratic Theory and the Practice of Intersectionality: Gender and Diversity in the European Public Sphere*, Department of Culture and Global Studies, Aalborg University, Aalborg, Denmark, pp. 1-8.

https://www.researchgate.net/publication/228284174_Democratic_Theory_and_the_Practice_of_Intersectionality_Gender_and_Diversity_in_the_European_Public_Sphere,

pristupljeno 19. maja 2016.

Mršević 2012 – Zorica Mršević, *Položaj žena i LGBT populacije u okviru nacionalnih manjina*, pilot istraživanje nerealizovanog projekta, Institut društvenih nauka, Beograd 2012.

Remedios and Snyder 2015 - Jessica D. Remedios, Samantha H. Snyder, "Where Do We Go From Here? Toward an Inclusive and Intersectional Literature of Multiple Stigmatization", *Feminist Forum Review Article, Sex Roles, A Journal of Research, Springer Science+Business Media*, Volume 73, Issue 9, New York 2015, 408-413.

<http://ase.tufts.edu/psychology/remedioslab/documents/pubs2015MultipleStigmatization.pdf>

pristupljeno 16. maja 2016. godine

Remedios and Snyder 2015 - Jessica D. Remedios and Samantha H. Snyder, "How Women of Color Detect and Respond to Multiple Forms of Prejudice", *Feminist Forum Review Article, Sex Roles, A Journal of Research, Springer Science+Business Media*, Volume 73, Issue 9, New York 2015 pp. 371-383.

<http://ase.tufts.edu/psychology/remedioslab/documents/pubs2015WomenColor.pdf>

pristupljeno 16. maja 2016. godine.

Roseberry 2010 - Lynn Roseberry "Getting Beyond Intersectionality: Toward a Post-Structuralist Approach to Multiple Discrimination", *SSRN Electronic Journal*, September 2010, DOI: 10.2139/ssrn.1686774).

https://www.researchgate.net/publication/228199761_Getting_Beyond_Intersectionality_Toward_a_Post-Structuralist_Approach_to_Multiple_Discrimination

pristupljeno 19. maja 2016.

Rooney 2009 - Eilish Rooney, "Intersectionality: A Critical Resource for Transitional Society?", *International Congress, Relations of Difference – Dynamics of Conflict in Global Perspective*, 1-3 July 2009, Leibniz University of Hannover, Arts and Humanities Faculty, Hanover.

Rooney 2010 - Eilish Rooney, "Intersectionality - A Resource for Societies in Transition?" *Transitional Justice Institute Research Paper* no. 10-16. Ulster University, Londonderry United Kingdom.
<file:///C:/Users/Zorica/Downloads/SSRN-id1685333.pdf> pristupljeno 19. maja 2016.

Shields 2008- Stephanie A. Shields, "Gender: An Intersectionality Perspective", *Sex Roles* 59, *Published online: Springer Science + Business Media*, The Pennsylvania State University, Carlisle, pp. 301–311
https://www.researchgate.net/publication/225716758_Gender_An_Intersectional_Perspective pristupljeno 17. aprila 2016. godine.

Verloo 2006 - Mieke Verloo, "Multiple Inequalities, Intersectionality and the European Union", *European Journal of Women's Studies*, vol. 13 no. 3, SAGE Publications, London. pp 211- 228.
<http://ejw.sagepub.com/content/13/3/211.full.pdf+html>
pristupljeno 19. maja 2016. godine.

Williams and Fredrick 2015 - Stacey L. Williams, Emma G. Fredrick, "One Size May Not Fit All: The Need for a More Inclusive and Intersectional Psychological Science on Stigma", *Feminist Forum Commentary, Sex Roles, A Journal of Research*", November 2015, Volume 73, Issue 9, Springer Academic Edition, New York, pp 384-390.
<http://link.springer.com/article/10.1007%2Fs11199-015-0491-z> pristupljeno 16. maja 2016. godine

Yuval-Davis 2006 – Nira Yuval-Davis, "Intersectionality and Feminist Politics", *European Journal of Women's Studies*, 13 (3), SAGE Publications (UK and US), London, pp.193-209,
https://www.researchgate.net/publication/240714233_Intersectionality_and_Feminist_Politics,
pristupljeno 17. aprila 2016. godine.